

ПОСТАЦЬ І ДЗЕЙНАСЦЬ РЫГОРА ШЫРМЫ НА СТАРОНКАХ «ФАЛЬКЛАРЫСТЫЧНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ»

Ініцыятыва правядзення Шырмаўскіх чытанняў зыходзіла ад кафедры тэорыі літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, якую ўзначальвае В. П. Рагойша, доктар філалагічных навук, прафесар, і на якой склаўся добра вядомы ў рэспубліцы фалькларыстычны асяродак, прадстаўлены супрацоўнікамі кафедры і вучэбна-навуковай лабараторыяй беларускага фальклору, што функцыянуе пры кафедры, а таксама студэнцкай навукова-даследчай лабараторыяй «Фалькларыстыка». Акрэсленыя дзесяць год таму назад мэты і задачы канферэнцыі і выпрацаваная канцэпцыя выдання зборніка навуковых артыкулаў «Фалькларыстычныя даследаванні» маюць сёння выдатныя вынікі – шэраг грунтоўных выпускаў, вырашэнне навуковых тэарэтычных і практычных праблем у якіх аб'яднана асобай вядомага даследчыка, фалькларыста-збіральніка, харавога дырыжора, педагога, публіцыста, музычнага і грамадскага дзеяча, вернага і таленавітага сына роднай зямлі – Рыгора Раманавіча Шырмы. Сем выпускаў «Фалькларыстычных даследаванняў», якія ўбачылі свет на працягу 2004 – 2010 гг. – яскравае пацвярджэнне тэзіса, агучанага рускім пісьменнікам Васілём Іванавічам Бяловым, лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі СССР: «Па-за памяццю, па-за традыцыямі гісторыі і культуры няма асобы. Памяць фарміруе духоўную моц чалавека». Арганізацыя і правядзенне на філалагічным факультэце БДУ штогадовых Шырмаўскіх чытанняў – яскравы доказ жыццёвага ўвасаблення прыведзенага выказвання, даніна памяці нястомнаму збіральніку фальклорных скарбаў – Рыгору Шырме і ўдзячная крыніца выхавання высокіх маральных крытэрыяў у моладзі, якой надзвычай неабходны духоўны вопыт продкаў, якія самааддана любілі сваю родную зямлю і збераглі для нашчадкаў багатую вусна-паэтычную спадчыну.

На старонках «Фалькларыстычных даследаванняў» постаць Рыгора Шырмы і яго дзейнасць прадстаўлена ў розных аспектах, на асобных з якіх засяродзім увагу. У гэтай сувязі варта спаслацца на выказванне Ніла Сымонавіча Гілевіча, які даў поўную, на наш погляд, характарыстыку гэтай шматграннай асобы: «патрыярх беларускай музыкі; тонкі, дасканалы майстар харавога мастацтва, чараўнік-валадар роднай песні, яе самаадданы прапагандыст і папулярызатар; руплівы фалькларыст-збіральнік, чыімі клопатамі ўратаваны ад забыцця неацэнныя скарбы народнай паэзіі і музыкі. Патрабавальны і клапатлівы настаўнік-педагог, да слова якога ўважліва прыслухоўваецца ўжо не адно пакаленне дзеячаў нацыянальнага мастацтва. Нястомны грамадскі дзеяч, якому заўсёды “ёсць справа” да самых разнастайных праяў культурнага жыцця рэспублікі, у сэрцы якога пастаянна жыве глыбокая зацікаўленасць лёсам роднага мастацтва, музыкі, літаратуры» [1, 96 – 97].

У другім выпуску «Фалькларыстычных даследаванняў» сваімі ўспамінамі пра дзейнасць Р. Р. Шырмы дзеліцца загадчык кафедры тэорыі літаратуры прафесар Вячаслаў Пятровіч Рагойша, які ў той час разам з сябрамі-аднакурснікамі аказваў дапамогу «сівавалосаму маэстра» ў падрыхтоўцы да друку першага тома яго фундаментальнай працы «Беларускія народныя песні». Называючы Р. Р. Шырму «ахоўнікам народнай песні, а значыць, і душы народа», Вячаслаў Пятровіч прыгадвае некалькі эпизодаў «шчаслівай магчымасці» сустрэкацца і супрацоўнічаць з ім. Адна з такіх сустрэч, што адбылася напярэдадні 75-годдзя Рыгора Раманавіча, пакінула ў душы маладога навукоўцы, які завяршаў напісанне кандыдацкай дысертацыі па паэтыцы Максіма Танка, адметны след. Зыходзячы з успамінаў Вячаслава Пятровіча, яго найперш уразілі разважанні гэтага мастака і творцы пра народную песню: «Вышэй і прыгажэй за народную песню, калі гэта сапраўдная народная жамчужына, а не падробка пад яе, няма і быць нічога не можа! Песня – душа народа. Але не толькі. Песня творыць народ, збліжае людзей. Паглядзіце на прыбалтаў, на іх шматлюдныя святыя песні. Тысячы людзей яднаюцца ў адным парыве – словамі роднай мовы, блізкай сэрцу мелодыяй. Усе яны становяцца як бы адной сям’ёй, якую не раз’яднаць, не пасварыць, не адолець. І ўсё гэта – дзякуючы песні. Таму мы павінны ўсімі сіламі і сродкамі захоўваць і ахоўваць яе» [2, 10].

Дакранаючыся сэрцам да дзівосных скарбаў народнай паэзіі і музыкі, Рыгор Шырма перажываў, каб захаваць іх у першароднай чысціні. Дыскусіі маэстра са студэнтамі БДУ накіонт магчымасці эксперыментавалі з мелодыямі і словамі народных песень, як падкрэсліў Вячаслаў Пятровіч, у рэшце рэшт завяршыліся, як засведчыў час, «кампрамісам: беларуская народная песня з поспехам гучыць і ў класічна нязменным выглядзе (у выкананні той жа Дзяржаўнай харавой капэлы РБ), і ў сучаснай аранжыроўцы (скажам, у выкананні «Песняроў»)» [2, 11].

У гэтым жа выпуску «Фалькларыстычных даследаванняў» Т. В. Кабржыцкая, працягваючы далей характарызаваць постаць славутага сына беларускай зямлі, яго вернасць захаванню першароднага народнага пачатку ў выкананні фальклорных твораў, адзначае найперш класічны характар «узроўню культуры і культурнасці» Р. Шырмы, які шчыра «ўбіраў у сябе сусветныя дасягненні з розных выяў чалавечай духоўнасці» [3, 12].

Тацяна Вячаславаўна прыводзіць яркія аргументы на карысць версіі «аб уключанасці Р. Шырмы ва ўсходнеславянскае культурнае ўзаемадзеянне»: гэта і шчырае сяброўства з выдатным музычным дзеячам Украіны Грыгорыем Вяроўкам, і ўспрыманне як сапраўднага свята выканання ўкраінскіх абрадавых песень з вялікіх сцэн краіны оперным спеваком Іванам Казлоўскім, перачытванне твораў Тараса Шаўчэнкі на мове арыгінала, што дазваляла Р. Шырме «спатольваць прагу душы да мелодыкі народнай песні. Яе рытмікі, чысціні і яскравасці вобразнай палітры» [3, 14].

Заслугоўваюць асобнай увагі разважанні Р. Р. Шырмы аб творчасці М. Лермантава, М. Гоголя, М. Бялінскага, І. Тургенева, Л. Талстога, А. Пушкіна, М. Горкага. Змешчаны Т. В. Кабржыцкай у зборніку ліст

выдатнага майстра рускай літаратуры XX ст. А. Фадзеева, адрасаваны Р. Р. Шырме, з'яўляецца сведчаннем прызнання высокага аўтарытэту руплівага фалькларыста-збіральніка, да таго ж і рэдактара першага рэгіянальнага зборніка «Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры. Брэсцкая вобласць» (1973), падрыхтаванага фалькларыстамі БДУ, а таксама аднаго з ініцыятараў адкрыцця ў гэтай установы адукацыі навукова-даследчай лабараторыі беларускага фальклору.

Слова Р. М. Кавалёвай пра Р. Р. Шырму, якое склала змест прадмовы да пятага выпуска «Фалькларыстычных даследаванняў» (2008), – гэта яшчэ адна спроба паказаць, наколькі ўнікальнай была постаць сапраўднага мастака, які пражыў прыгожае і змястоўнае жыццё і які «сваё мастакоўскае і чалавечае шчасце сціпла і мудра бачыў у тым, што яму давалося жыць і сустракацца з людзьмі, «чыімі вуснамі народ расказваў пра сябе, пра свой смутак і радасць», г. зн. з самароднымі талентамі, ад якіх ён з удзячнасцю прымаў, убіраў у сэрца дзівосныя скарбы роднай паэзіі і музыкі» [1, 100].

Рыма Мадэстаўна адзначае, што «цэласны аналіз зборнікаў Р. Р. Шырмы як своеасаблівай калекцыі, «экспанаты» якой размешчаны згодна з воляй укладальніка, адкрывае новыя гарызонты для больш глыбокага вывучэння дзейнасці і поглядаў Р. Шырмы, дазваляе лепш зразумець лад думак нашага славітага суайчынніка, які ўзбагаціў беларускую навуку дакладнымі запісамі песень у адзінстве слова і напева» [4, 6].

Заслугай Р. Р. Шырмы ў гісторыі развіцця беларускай фалькларыстыкі з'яўляецца і той факт, што менавіта дзякуючы яму ў БДУ напрыканцы 60-х гг., як адзначае Р. М. Кавалёва, «акрэслілася доўгатэрміновая праграма лакальна-рэгіянальнага вывучэння беларускага фальклору» [4, 4].

Актывізацыі палявых экспедыцыйных даследаванняў студэнтаў і выкладчыкаў паспрыялі цікавыя расповеды пра фальклор роднай Пружаншчыны сапраўднага беларускага інтэлігента, падзвіжніка-энтузіяста. Заслугоўвае пільнай увагі і сталых, і маладых даследчыкаў заклік Рымы Мадэстаўны звярнуцца да запісаў Р. Р. Шырмы, каб сказаць пра іх новае слова і данесці яго да слыху шырокай грамадскасці, бо маэстра праз песню «здолеў паказаць душу беларускага народа, яго жывую гісторыю» [4, 3].

Пачатак сёмага выпуска «Фалькларыстычных даследаванняў» прадстаўлены артыкуламі супрацоўнікаў і студэнтаў Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі, у якіх акцэнтаецца ўвага на аналізе пададзеных Р. Шырмам песенных расповедаў з баладна-арганізаваным сюжэтам, на майстэрстве Р. Шырмы «разгрупаваць эпіку ў каляндарна-песенным цыкле», убачыць «устойлівасць захавання розных яе тэматычных груп і форм у песенным рэпертуары ўсіх абследаваных ім мясцовасцей, неаддзельнасць гукавых кадыфікацый ад кадыфікацыі ўласна абрадавых, прынцыпова сугестыўных і сігнальных па меласу каляндарных артэфактаў» [5, 9], а таксама натхнёна «прыцягваць розных кампазітараў да апрацоўкі запісаных ім песень, публікаваць іх у зборніках, скіраваных як да аматараў, так і прафесіяналаў» [6, 10].

Даследаванне месца гульнявых песенных напеваў у беларускіх народных песнях, праведзенае Т. Бярковіч, пралівае святло на той факт, што падыход патрыярха беларускай музыкі «да паказу гульнявых напеваў нароўні з іншымі песеннымі жанрамі адлюстроўвае разуменне ім глыбінных законаў традыцыйнай музычнай культуры» [7, 10].

У «Фалькларыстычных даследаваннях» (выпуск 3, 2006) прафесарам Л. П. Касцюкавец змешчаны артыкул, у якім даследчыца прэзентуе сапраўдны тэкст псалмы пра святога Юрыя і Цмока, запісаныя Р. Р. Шырмам. Дадзены мастацкі твор у трэцім томе «Беларускіх народных песень» быў апублікаваны ў іншай сюжэтнай версіі, што было абумоўлена гістарычнымі рэаліямі, характэрнымі для таго перыяду, калі ствараўся зборнік. Як адзначае Л. П. Касцюкавец, «актыўная атэістычная прапаганда..., а таксама жорсткая цэнзура не дазволілі Р. Шырме надрукаваць тэкст псалмы ў аўтэнтычнай форме выканання» [8, 15].

У гэтай сувязі Р. М. Кавалёва заўважыла, чаму «на жаль, часам і Рыгор Раманавіч Шырма, найвядомейшы ў рэспубліцы чалавек, быў безабаронны перад знешнім ціскам, ідэалагічным у тым ліку, і вымушаны ісці на ўступкі, каб справа яго жыцця – чатырохтомнае выданне «Беларускіх песень» убачыла свет» [4, 7].

З успамінаў мастака Уладзіміра Стальмашонка, які напісаў партрэт выдатнага музыкі, вынікае, што Рыгор Раманавіч Шырма, акрамя вышэй адзначаных рысаў, «быў добрым і сціплым чалавекам» [9, 13], вынікам шматграннай дзейнасці якога з’явіліся 12 фальклорных зборнікаў, да матэрыялаў якіх могуць далучыцца сёння сучасныя фалькларысты, студэнты, усе, хто неабякава да роднага слова.

Завяршаючы кароткі агляд тых матэрыялаў, у якіх на старонках розных выпускаў «Фалькларыстычных даследаванняў» асвятляліся постаць Рыгора Шырмы і яго дзейнасць, хацелася б адзначыць, што названае выданне, да якога сваімі публікацыямі далучаны многія маладыя людзі, адыграе важную ролю ў забеспячэнні даследчыцкай пераемнасці. Супрацоўнікі кафедры тэорыі літаратуры разам з яе загадчыкам В. П. Рагойша перакананы, што кожны зборнік «Фалькларыстычных даследаванняў» – даніна да вялікай павагі сучаснікаў да Р. Р. Шырмы, прызнанне высокай місіі яго шматгадовай пачэснай працы на ніве захавання і прапаганды неўміручай народнай песеннай творчасці. Дзейнасць мастака-музыканта, выдатнага публіцыста, шчырага і самаадданага фалькларыста-збіральніка з яго, паводле трапнага выказвання Ніла Гілевіча, «усеабдымнай, непераўзыхаднай, непераможнай любоўю да народнай песні» [1, 102], мела ля вытокаў яго вернасць роднай зямлі, яе звычайам, абрадам, песеннай спадчыне. У гэтай сувязі да месца прагучаць радкі з эсэ, сапраўднага гімна роднай зямлі, Уладзіміра Караткевіча «Я люблю цябе»: «Быць чалавекам на гэтай зямлі: верным каханню і сябрам, літасцівым да жывёл, кветак, дрэў.

Ведаць, што ў цябе тваіх толькі чатыры рэчы: душа (а гэта тое самае, што талент), жыццё, сэрца і гонар.

І душа твая належыць богу праўды, жыццё – народу, сэрца – каханай, а гонар – нікому на свеце, акрамя цябе самога.

Я люблю цябе, бо я належу табе, а ты належыш мне» [10, 7].

Наш высокі абавязак, працытую зноў Н. Гілевіча, «Не забываць пра сваю культуру, песціць і шанаваць яе, вучыцца ў такіх людзей, як Р. Шырма. Вучыцца ягонаю невымерна глыбокай павазе і бязмерна шчырай любові да роднай зямлі, да свайго народа, да яго неўміручых духоўных скарбаў. Павазе і любові, без якіх пераступаць парог у храм мастацтва – забаронена» [1, с. 104].

ЛІТАРАТУРА

1. *Гілевіч, Н.* У гэта веру. Літаратурная крытыка і публіцыстыка / Н. Гілевіч. – Мінск, 1978.

2. *Рагойша, В.* Ахоўнік душы / В. П. Рагойша // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. арт. Вып. 2 / пад нав. рэд. Р. М. Кавалёвай, В. В. Прыемка. – Мінск, 2005.

3. *Кабржыцкая, Т.* Рыгор Шырма ў лютэрку беларуска-ўкраінскіх і беларуска-рускіх культурных сувязей / Т. Кабржыцкая // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. арт. Вып. 2 / пад нав. рэд. Р. М. Кавалёвай, В. В. Прыемка. – Мінск, 2005.

4. *Кавалёва, Р. М.* Слова пра Р. Р. Шырму (замест прадмовы) / Р. М. Кавалёва // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. арт. Вып. 5 / пад нав. рэд. Р. М. Кавалёвай, В. В. Прыемка. – Мінск, 2008.

5. *Якіменка, Т.* Беларуская каляндарна-песенная эпіка ў запісах Р. Шырмы / Т. Якіменка // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. арт. Вып. 7 / пад нав. рэд. Р. М. Кавалёвай, В. В. Прыемка. – Мінск, 2010.

6. *Вікторчык, Н.* Плён збіральніцкай і публікатарскай дзейнасці Р. Шырмы ў беларускім кампазітарскім вопыце ХХ ст. / Н. Вікторчык // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. арт. Вып. 7 / пад нав. рэд. Р. М. Кавалёвай, В. В. Прыемка. – Мінск, 2010.

7. *Бярковіч, Т.* Гульнявыя песенныя напевы ў «Беларускіх народных песнях Р. Шырмы» / Т. Бярковіч // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. арт. Вып. 7 / пад нав. рэд. Р. М. Кавалёвай, В. В. Прыемка. – Мінск, 2010.

8. *Костюковец, Л.* Псальма о святом Юрии и Цмоке, записанная Г. Р. Ширмой / Л. Костюковец // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. арт. Вып. 7 / пад нав. рэд. Р. М. Кавалёвай, В. В. Прыемка. – Мінск, 2010.

9. *Стальмашонак, Ул.* 3 успамінаў пра Рыгора Шырму / Ул. Стальмашонак // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. арт. Вып. 3 / пад нав. рэд. Т. А. Марозавай, В. В. Прыемка. – Мінск, 2006.

10. *Караткевіч, У. Я люблю цябе / У. Караткевіч // Звезда. – 2010. – 2 ліст.*

